

Nurullayev Xasan To‘xtayevich
Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti
Xorijiy tillar kafedrası dotsenti
EMAIL: khasan.nurullaev@gmail.com

**NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDAGI FRAZEOLGIK
BIRLIKLER VOSITASIDA INSONNING JAMIYATDA TUTGAN O‘RNI
VA O‘ZARO MUNOSABATLARINING IFODA ETILISHI**

Annotatsiya: *Mazkur maqolada nemis va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar antroposentrik aspektda tahlil etilgan, har ikki tildagi insonning jamiyatda tutgan o‘rni va o‘zaro munosabatlarini ifoda etuvchi frazeologizmlar aniqlangan va frazeosemantik guruhlariga tasniflab tahlil etilgan.*

Kalit so‘zlar: *frazeologizm, antroposentrik, lingvomadaniy, madaniyat, frazeosemantik guruh, konseptual tahlil, chog‘ishtirma tahlil.*

Nurullayev Khasan Tukhtayevich
Karshi engineering-economics institute
Associate Professor of the Department of Foreign languages

**EXPRESSION OF HUMAN ROLE IN SOCIETY AND RELATIONSHIPS
THROUGH PHRASEOLOGIES IN GERMAN AND UZBEK LANGUAGES**

Abstract: *In this article, the phraseological units of the German and Uzbek languages are analyzed from an anthropocentric point of view, the phraseologisms in both languages that express the place of a person in society and their mutual relations are identified and classified into phraseosemantic groups.*

Keywords: *phraseologism, anthropocentric, linguacultural, culture, phraseosemantic group, conceptual analysis, cross-sectional analysis.*

Нуруллаев Хасан Тухтаевич
Каршинский инженерно-экономический институт
Доцент кафедры иностранных языков

ВЫРАЖЕНИЕ РОЛИ ЧЕЛОВЕКА В ОБЩЕСТВЕ И ОТНОШЕНИЯХ ЧЕРЕЗ ФРАЗЕОЛОГИИ В НЕМЕЦКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: В данной статье фразеологизмы немецкого и узбекского языков анализируются с антропоцентрической точки зрения, выделяются фразеологизмы обоих языков, выражающие место человека в обществе и его взаимоотношения, и классифицируются на фразеосемантические группы.

Ключевые слова: фразеологизм, антропоцентрический, лингвокультурологический, культура, фразеосемантическая группа, концептуальный анализ, сопоставительный анализ.

Kirish

Frazeologizmlar, odatda, emotsional va milliy-madaniy o'ziga xosliklarni, shuningdek, kishilarning turli harakatlarini ifodalash uchun xizmat qiladi va o'zida verbal muloqotning an'anaviy simvolikasi hamda keng tarqalgan milliy urf-odatlar, marosimlarni mujassam etadi.

Dunyo tilshunosligida frazeologizmlarni chog'ishtirma aspektda o'rganishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar salmog'i ortib bormoqda. Ularda frazeologizmlarning semantik-struktur, milliy-madaniy, antropotsentrik hamda konseptual tahliliga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero, frazeologik birliklar har bir xalqning an'analari, turmush tarzi, e'tiqodi, tarixi bilan bog'liq o'ziga xos jihatlarini ekspressiv va obrazli-hissiy shaklda aks ettiradi.

Adabiyotlar tahlili

Qardosh va qardosh bo'lmagan tillarda frazeologizmlar A.Isayev, Sh.R.Usmonova, Sh.O.Nazirova, H.Z.Alimova, U.M.Rashidova, X.X.Xomidov,

nemis va o'zbek tillari doirasida frazeologizmlar M.E.Umarxo'jayev, Sh.S.Imyaminova, A.A.Yaxshiyev, jumladan, frazeologizmlar Z.Y.Sadiqov, G.M.Umarjonova kabi tilshunoslar tomonidan o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tilshunoslik sohasida bugungi kunda olib borilayotgan tadqiqotlarda til va inson o'rtasidagi munosabat faol o'rganilmoqda. Til va madaniyat, til va etnografik guruhlarining o'zaro munosabatlari lingvistik hamda frazeologik tadqiqotlarning obyekti sifatida e'tirof etilmoqda. Bir qarashda, OLMda inson tasviri umumiylik kasb etadigandek ko'rinsa-da, FBlarda milliy va madaniy o'ziga xosliklar ko'zga tashlanadi. Zamonaviy tilshunoslik lisoniy hodisalarni inson bilan bog'lab o'rganishni nazarda tutar ekan, lingvomadaniy hamda antropotsentrik tadqiqotlar ko'lami kengaymoqda. Mazkur maqolada chog'ishtirma, kognitiv-semantik, komponent, lingvomadaniy tahlil usullaridan foydalanilgan.

Tahlillar va natijalar

Insonning jamiyatda tutgan o'rni hamda o'zaro munosabatlarini ifoda etuvchi frazeologik birliklar miqdori nemis va o'zbek tillarida salmoqlidir. Tahlil etilgan materiallar shuni ko'rsatadiki, kishilarning jamiyatda tutgan o'rni, uning qaysi ijtimoiy sinfga mansubligi, obro'ning borligi yoki yo'qligi, nufuzi orqali hal qila oladigan masalalar ko'laminin kengligi orqali tavsiflanadi. O'zbek tilida kishilarning alohida tabaqalarga mansubligini ifodalovchi FBlar mavjud bo'lmasa-da, g'ururi toptalgan, ezilgan va poymol bo'lganligini ifodalaydigan FBlar uchraydi (*oyoq osti bo'lmoq, oyoq osti qilmoq*). Nemis tilidagi *das Recht mit Füßen treten* "huquqini poymol qilmoq", *jmdn. um einen Kopf kürzer (kleiner) machen* "yerga urmoq", *jmdn. etw. mit Füßen treten* "oyoq osti qilmoq" FBlari ham shaxsni obro'sizlantirish mazmuniga ega.

O'zbek tilida shaxs imkoniyatlarining cheklanganligini ifodalovchi FBlar, asosan qo'lning kaltaligi yoki qisqaligi obrazi orqali aks etish hollari ko'zga tashlanadi: qo'li kalta bo'ldi (*Biroq odam oz bo'lgandan keyin, qo'limiz kalta*

bo'lar ekan. Birmuncha g'o'zalar qum ostida nobud bo'lsa, ilojimiz qancha? Sh. Rashidov, Bo'rondan kuchli. [7; 300-b.]), qo'li qisqa (O'z holimga yarasha to'yona bilan borib, xursandchilingni qutlashga qodir emasmidim? Shukur, kolxozchiman, qo'lim qisqa emas. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar. [7;300-b.]), qo'li qisqaligi (Shokir ota yana o'zining "qo'li qisqaligi"dan, ro'zg'or tangligidan g'oyat kuyinib so'zladi. Oybek, Qutlug' qon. [7; 300-b.]), qo'lini kalta qilmoq (O'shanday beozor kunlarning tagiga suv ketdi. Inqilob eshonning qo'lini kalta qilib qo'ydi. Said Ahmad, Hukm [7; 300-b.]).

Nemis tilidagi *einen langen Arm haben* frazeologik birligi o'zbek tilidagi *qo'li uzun* iborasi mazmuniga to'g'ri keladi. Har ikki tildagi FBlar kishinig jamiyatda katta kuch va ta'sirga, imkoniyatlarga ega ekanligini tavsiflaydi. Shu bilan bir qatorda, o'zbek tilida salbiy mazmun kasb etadigan, boshqalarga qaraganda badavlat bo'lgan zo'ravon kishilarni ifodalovchi *bo'yni yo'g'on* FBi ham uchraydi. Masalan: *[O'g'lingizning] boshiga bir musht urib, bir burda qattiq non beradigan bir bo'yni yo'g'onga tegmasam, men ham yurgan ekanman! A. Qahhor, Qo'shchinor [2; 403-b.].* Tahlil davomida kuzatildiki, nemis tilida jamiyatda biror bir kishining nufuzi baland ekanligi uning istagi bir marta barmoq chertish orqali amalga oshishini ifodalovchi *nur mit dem Finger schnippen/schnipsen müssen* "bir ishorasi bilan amalga oshmoq" hamda *nur mit dem kleinen Finger winkeln müssen* (s.s.: jimjilog'ini qimirlatishi yetarli bo'lmoq) "aytgani aytgan, degani degan bo'lmoq" FBlari, *tirsak* leksemasi ishtirok etgan va ta'sir doirasi kuchli bo'lgan shaxsni bildiruvchi *seine Ellbogen [ge]brauchen* "aytgani aytgan, degani degan bo'lmoq" iborasi ham mavjud. O'zbek tilidagi *bosh tana a'zosi rahbar, boshliq kabi* ma'noni ham ifodalaydi. Shu bois, o'zbek tilida ushbu leksema vositasida shakllangan kishining jamiyatda tutgan o'rnini tavsif etuvchi FBlar mavjud (*bosh bo'lmoq*).

Nemis tilida ham, o'zbek tilida ham insonning nasl-nasabidan kelib chiqib uning jamiyatdagi mavqeini ifodalaydigan FBlar uchradi. Nemis tilida bu kabi frazeologizmlar *tomir* va *og'iz* somatik leksik birliklari vositasida yuzaga kelgan. *Blaues Blut haben* (s.s.: moviy qoni bor bo'lmoq), *blaues Blut in den Adern haben*

(s.s.: tomirida moviy qoni bor bo‘lmoq), *in jmds. Adern fließt blaues Blut* (s.s.: biron kishining tomirlarida moviy qon oqmoq) FBlarida kishining jamiyatda aslzoda nasabga hamda yuqori nufuzga ega ekanligi uning tomirlarida moviy rangdagi qon oqishi orqali tasvirlangan. Etimologik jihatdan mazkur frazeologizmlar nemis tiliga ispan tilidan o‘zlashgan bo‘lib, aslida unda ifoda etilgan moviy rang qonga emas, balki qon tomiriga qiyosdir [1]. Aslzodalarning oddiy kishilar singari mehnat qilmasligi va o‘ta nozik ekanligi bois ularning terisi ostida qon tomirlari yaqqol ko‘zga tashlanadi. Shuningdek, *der Mund* (og‘iz) leksemasi ishtirok etgan *mit einem goldenen/silbernen Löffel im Mund geboren sein* (s.s.: og‘zida oltin (kumush) qoshiq bilan tug‘ilmoq) iborasi jamiyatdagi boy kishini yoki boy oilaga mansublikni ifodalaydi. Mazkur ma’no frazeologizmida shaxsning kumush yoki tilla qoshiqda taomlanishi obrazi vositasida mujassamlashgan. O‘zbek tilida *tomir otmoq* FBi kishining jamiyatda o‘z mavqeini mustahkamlab olganligini tavsiflaydi.

Kishilarning jamiyatdagi mavqei uning mashhurlik darajasi orqali ham belgilanishi mumkin. *Og‘izga tushmoq* va *og‘izdan og‘izga ko‘chmoq* FBlari odamlar orasida tez-tez tilga olinishni, biror bir ma’lumotning jamiyatda tarqalishini bildiradi. Nemis tilida mavjud *in aller Munde sein* “ovoza bo‘lmoq” hamda *in aller Leute Mund/ Munde sein* “og‘izdan og‘izga ko‘chmoq” FBlari mashhur bo‘lib ketish ma’nosini bildiradi.

Nemis tilida **boylik**, to‘kin-sochin hayot tarzini *auf großem Fuß leben* “pichog‘i moy ustida bo‘lmoq, badavlat yashamoq” frazeologizmi ifodalaydi. Nemis tilidagi mazkur FBning kelib chiqishi haqida qarama- qarshi fikrlar mavjud. Uning etimologiyasi *Fuß* (oyoq) so‘zining 17- asrda yuzaga kelgan *"Art und Weise des Seins"* ya’ni “hayot tarzi” mazmuni bilan bog‘liqdir. FBdagi *“der große Fuß”* (s.s.: katta oyoq) jumlası biron bir kishi tomonidan amalga oshirilgan katta ishni bildiradi. FBning kelib chiqishiga 14-15- asrlarda yashagan zodagonlar kiygan uchli katta oyoq kiyimlarining shakllari asos bo‘lgan, degan ba’zi qarashlar esa asossizdir [96; 1006]. Ma’lumki, o‘zbek tilida “dunyo” so‘zi boylik, mol-davlat mazmunida ham qo‘llaniladi. Shu sababli, o‘zbek tilida badavlat kishilarga

nisbatan *qo'log'igacha dunyoga ko'milmoq* frazeologizmi ishlatiladi. Nemis tilida ham, o'zbek tilida ham **kambag'allikni** ifodalab keluvchi FBlar mavjud. Nemis tilidagi *von der Hand in den Mund leben* “zo'rg'a kun kechirmoq”, *von seiner Hände Arbeit leben* “topgani tomog'idan ortmaslik” kabi FBlar nochor kishilarni tavsiflasa, o'zbek tilida *topgani tomog'idan ortmaydi, qo'l uchida yashamoq* FBlari qashshoq kishi obrazini gavdalantiradi.

Nemis va o'zbek tillarida **shaxslararo munosabatlarni** ifoda etuvchi FBlar soni ko'p. Nemis tilida shaxslarning o'zaro yaxshi munosabatlarini ifodalovchi FBlarda *Fuß* (oyoq) somasi faol ishtirok etganligiga guvoh bo'lishimiz mumkin: *auf gutem Fuß mit jmdm./ etw. stehen* “biron bir kishi bilan yaxshi munosabatda bo'lmoq”, *mit jmdm. auf freundschaftlichem/ gespanntem/ vertrautem Fuß stehen* “biron bir kishi bilan do'stona munosabatda bo'lmoq, yaxshi chiqishmoq, apoq-chapoq bo'lmoq”. O'zbek tilida mavjud bo'lgan *og'iz-burun o'pishmoq* frazeologik birligi ham juda inoq kishilar obrazini tasvirlasa-da, salbiy ma'noga ega. FB ma'lum toifadagi kishilarning o'zaro til topishib olganligi ma'nosini ifodalaydi. Masalan: *Boylar, ruhoniylar, katta yer egalari; amaldorlarning hammasi bir-biri bilan og'iz-burun o'pishgan. M.O'runxo'jayev, Unutilmas kunlar [4; 187-b.].*

Nemis tilidagi *sich in den Haaren liegen* “yuz ko'rmas bo'lib ketmoq, yulduzi chap tushmoq” frazeologizmi urishqoq kishilar obrazi asosida shakllangan va bir-biri bilan kelisha olmaydigan, o'zaro munosabatlari yomon kishilar obrazini aks ettiradi. O'zbek tilida *yuz ko'rmas bo'lib ketmoq* iborasi biron bir kishi bilan aloqani uzish yoki mavjud munosabatlarga butunlay barham berish ma'nosida, faqat inkor shaklda qo'llaniladigan *yuzini ko'rmoq* frazeologizmi biron shaxs bilan hech qanday munosabatlarda bo'lmaslik ma'nosida qo'llanadi. Shu bilan bir qatorda, “birovga choh qazisang, unga o'zing tushasan” ma'nosiga ega FBlar ham uchradiki, bu o'zbek mentalitetidagi qo'shnichilik munosabatlarida yaqqol aks etadi (*kulma qo'shningga, qaytib kelar boshingga*).

Lingvokulturografik manbalarni o'rganish natijasida ma'lum bo'ldiki, nemis tilida ham, o'zbek tilida ham biron kishini qo'llab quvvatlash, unga homiylik

qilish, **yordam qilish** ma'nosiga ega FBlar ko'p. Nemis tilida yuqoridagi ma'noni ifodalovchi FBlar asosan **Hand, Arm** (qo'l) (*jmdm. [mit etwas] unter die Arme greifen; [selbst] mit Hand anlegen; jmdm. [bei etw.] an die Hand/ zur Hand gehen; jmdm. in allem an die Hand gehen; jmdm. zur Hand gehen; seine/ die [schützende oder helfende] Hand über jmdn. halten*), **Bein** (oyoq) (*etw. (wieder) auf die Beine bringen; jmdm. auf die Beine helfen/ jmdn. (wieder) auf die Beine bringen; jmdn. auf die Beine bringen*), **Ohr** (quloq) (*ein offenes (williges, geneigtes) Ohr finden*) somatik leksik birliklari vositasida shakllanganligini ko'rish mumkin. Shuningdek, nemis tilidagi *jmdm. den Rücken kehren/ wenden (zudrehen), seine/ die [schützende oder helfende] Hand von jmdm. abziehen, jmdm./ einer Sache die kalte Schulter zeigen, jmdn. am steifen ausgestreckten Arm verhungern lassen, jmdm. das Messer in die Hand geben* FBlari o'zgalarga yordam qo'lini cho'zmaslik va qo'llamaslik mazmuniga ega.

O'zbek tilida yordam berish ma'nosi asosan *qo'ltiq, oyoq* va *qo'l* tana a'zolari nomlari ishtirok etgan FBlar orqali ifodalanadi. Kishining ishonchini qozonib, uning pinjiga kirish kabi salbiy mazmuniga ega bo'lsa-da, *qo'ltig'iga kirmoq* frazeologizmi o'zgalarni qo'llab-quvvatlash va ularga yordam berish mazmuniga ham ega. Misol keltiramiz: *Kasal bo'lib qolsam nima bo'ladi? ... Qo'ltig'imga kim kiradi? Akam bo'lmasa, ukam bo'lmasa. A.Qahhor, Qo'shchinor [6; 406-b.].* Madad berish, qo'llashni ifoda etuvchi *qo'ltig'idan ko'tarmoq (suyamoq)* frazeologizmi ham shu jumladandir. Misol: *Tag'in men, Boboqulning o'g'li, qo'ltig'idan suyaydigan azamat bo'lib qolibdi, deb quvonib yuribman-a! S. Anorboyev, Oqsoy [6; 406-b.].* Yiqilgan yeridan turg'izib qo'ymoq yoki yo'lga solib yubormoq ma'nosini bildiruvchi *oyoqqa turg'izmoq* va *qo'l-qanot bo'lmoq* FBlari mazkur semantik guruh tarkibida e'tirof etiladi.

Nemis tilidagi *jmdn. auf den Händen tragen* "kaftida ko'tarmoq" frazeologizmi biror kishiga bo'lgan **hurmatni** ifoda etadi. FBning kelib chiqishi xristian dinining muqaddas kitobiga borib taqaladi. Kitobda shunday deyilgan: *"Der Herr hat seinen Engeln befohlen, dass sie dich behüten auf allen deinen Wegen, dass sie dich auf den Händen tragen, damit dein Fuß an keinen Stein stößt"*

[1]. – Yaratgan farishtalariga seni barcha yo‘llarda himoya qilishlarini, oyog‘ing toshga qoqilmasligi uchun seni qo‘llarida ko‘tarib yurishni buyurdi” (X.N.). Shu sababli mazkur ibora 12-asrda nemis romantik she‘riyatiga kirib keldi va bugungi kunda ham qo‘llaniladi. Shu bilan birga, nemis mentalitetida chuqur ehtiromni tavsif etadigan iboralarda *Fuß* (oyoq) somatik leksik birligi faol ishtirok etadi (*jmdm. etw. zu Füßen legen* “oyoqlari ostiga poyondoz qilmoq”, *jemandem sein Herz zu Füßen legen* “chuqur ehtirom ko‘rsatmoq”, *jemandem zu Füßen liegen* “tavoze ko‘rsatmoq, oyog‘iga bosh urmoq”).

Izzat-hurmat qilish hamda kishining hurmatini bajo keltirish o‘zbek tilida biron bir kishini boshida yoki kaftida ko‘tarish obrazi orqali aks ettiriladi: *boshiga ko‘tarmoq*. Misol: *Sharaflarga burkab ota nomini, Boshiga ko‘tardi onajonini. B. Boyqobilov, Sadoqat. Kelin bo‘lsa “dada”, “oyi”, deb boshiga ko‘taradi. Topganidan ozmi-ko‘pmi dadamga deb berib yuboradi. X.Ahmar, Kim haq? [2; 336-b.]*

Kaftda ko‘tarmoq frazeologik birligi ham o‘zgalarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo‘lish mazmuniga ega. Misol keltiramiz: *Askar bolalarni kaftimizda ko‘tarsak arziydi. Oybek, Oltin vodiya shabadalar [3; 374-b.]*. O‘zbek tilida *ko‘z tana a‘zosi tayanch so‘z sifatida qatnashgan ko‘zga ilmoq* FB “birovni nazarga olmoq, hurmat qilmoq”, *ko‘zga surtmoq* iborasi esa “ortiq darajada qadrlamoq, e‘zozlamoq” ma‘nosini anglatadi. Yuksak hurmat va minnatdorlik o‘zbek mentalitetida egilib, boshni quyi solish, ta‘zim qilish orqali ham ifodalanadi. Shu bois, *oyog‘iga bosh qo‘ymoq* frazeologik birligini ham ehtirom mazmunida talqin qilsak, xato bo‘lmaydi. Misol: *Agar ko‘chada bo‘lmasa edi, Yo‘lchi shu onda bu go‘zal, toza yurakli, jasur, vafodor qizning oyoqlariga bosh qo‘yishga tayyor edi (Oybek, Qutlug‘ qon) [2; 339-b.]*. O‘zbek tilida kishilarga nisbatan hurmatsizlikni ifoda etuvchi FBlar ham uchradi. *Yuziga oyoq qo‘ymoq (tiramoq)* frazeologizmi kimsaning xohishiga qarshi uning hurmati bilan hisoblashmay ish qilishni anglatadi.

Xulosa

Shaxslararo munosabatlar, kishining jamiyatda tutgan o'rnini va oilaviy munosabatlarini ifoda etadigan frazeologizmlar tahlil qilindi va bu boradagi universal va farqli jihatlar o'rganildi. Aniqlangan farqli jihatlarni ikki tilning turli til oilalariga mansubligi bilan izohlash mumkin, zero har bir xalq obrazli frazeologik birliklarini o'ziga tanish bo'lgan hodisalar va hayot sohalari, jumladan, tabiat elementlari, hayvonot va nabotot olami, iqtisodiy va ijtimoiy hayotning an'anaviy shakllari, eng asosiysi insonning kundalik hayotdagi faoliyatidan oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache. Elektron resurs: <https://www.redensarten-index.de>.
2. Begmatov E., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mirzayev T. (rahbar) va boshq. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80.000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J.I. O'zR FA Til va adabiyot instituti. –Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. –680 b.
3. Begmatov E., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mirzayev T. (rahbar) va boshq. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80.000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J.II. O'zR FA Til va adabiyot instituti. – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. –672 b.
4. Begmatov E., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mirzayev T. (rahbar) va boshq. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80.000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J. III. O'zR FA Til va adabiyot instituti. – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. –688 b.
5. Begmatov E., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mirzayev T. (rahbar) va boshq. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80.000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J. IV. O'zR FA Til va adabiyot instituti. – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. –608 b.
6. Begmatov E., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mirzayev T. (rahbar) va boshq. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80.000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi.

J.V. O'zR FA Til va adabiyot instituti. –Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. –592 b.

7. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. –Toshkent: O'qituvchi, 1978. –407 b.